Такриз

ба рисолаи номзадии Бобораҷабова Гулноза дар мавзӯи «Консепсияи шахсият ва ҳунари чеҳранигорӣ дар осори Садриддин Айнӣ»

Рисолаи номзадии Бобораҷабова Гулноза Зиёвиддиновна дар мавзӯи «Консепсияи шахсият ва ҳунари чеҳранигорӣ дар осори Садриддин Айнӣ» пажӯҳиши пурдомана ва муфассали илмӣ буда, бо масъалагузории ҷиддии илмӣ, диди тоза ва масъалагузориҳои дақиқ сурат гирифтааст. Муаллиф масоили муайяни илмиро бонизом ва бо риояи талаботи ҷорӣ анҷом додааст. Таҳқиқоти мазкур дорои аҳамияти муҳими назарӣ ва амалӣ мебошад. Моҳияти илмӣ ва пажӯҳиши мавзӯи рисола дар он зоҳир мегардад, ки маводи таҳқиқотӣ дар доираи мавзӯъ ва консепсияи мушаххаси илмӣ баррасӣ ва арзёбӣ гардида, зимни омӯзиш ва таҳлили осори Садриддин Айнӣ равишҳо ва ҷараёнҳои инкишофи насри муосири тоҷик бо дарназардошти воқеияти ҳаёти адабии солҳои 30-50 муайян гардида, ҳамчун таҳқиқи тоза ва пурарзиш маҳсуб меёбад.

Боби аввали диссертатсия **"Мушкилоти чеҳранигорӣ дар осори устод С. Айнӣ»**, ки фасли нахусташ ба мавзӯи **"Марҳилаҳои асосии ташаккули ҳунари чеҳранигорӣ дар осори устод С. Айнӣ"** бахшида шудааст, масъалаи омӯзиши ҷанбаҳои ҳунарӣ ва адабии осори ӯро дар бар мегирад. Таҳқиқу баррасии муфассали ин масъала дар осори устод С.Айнӣ имкон додааст, ки коргоҳи эҷодии нависанда, хусусияти вежаи сабкию ҳунарии вай равшан гардада, бознигарӣ ва таҳқиқи адабиёти аҳди Шӯравӣ аз нигоҳи нав ба масъалаи ҳунари чеҳранигории устод С. Айнӣ таваҷҷуҳ шудааст.

Дар рисола ҳунари чеҳранигории Садриддин Айнӣ аз ҷумлаи масоили муҳими поэтикаи осори ӯ маҳсуб ёфта дар адабиёти муосири тоҷик ба тарзҳои гуногун вобаста ба ҳунару истеъдоди адабии нависандагон бозтоб мешавад. Диссертант чараёни ташаккули ҳунари чеҳранигориро дар осори Айнӣ ба се марҳила ҷудо намудааст. Марҳилаи аввал ин чеҳраҳое мебошанд, ки ӯ дар нахустин асарҳои пеш аз инқилобиаш офаридааст. Махсусан дар ҳикояҳои «Таҳзиб-ус-сибён» шеваи ҷолиби чеҳранигорӣ моҳият ва вазифаи муҳими тарбиятӣ ва маърифатӣ дорад. Марҳилаи дуюми инкишофи ҳунари чеҳранигории Айнӣ баъди Инқилоб, аз замоне ки ӯ ба кори адабиёт камари ҳиммат мебандад, оғоз мешавад. Вай дар «Ҷаллодони Бухоро» ва махсусан повести «Одина» ҳунари чеҳранигориашро хеле ривоҷ медиҳад, ки он ба ташаккули сабку салиқаи нависандагии ӯ вобастагӣ дорад. Дар марҳилаи саввум тасвирҳои аз нигоҳи чеҳранигорӣ ҷолиби устод С. Айнӣ дар романи «Ғуломон» ва "Ёддоштҳо" ифода гардидааст. Таълифи ин асарҳо ҳамаи қудрату маҳорати насрнависии С. Айниро ошкор намуд.

Дар асар микдори чеҳраҳои фаъол хеле зиёданд ва пурдоманаву муфассал тасвир шудаанд. Дар баробари тасвири симои зоҳирию ботинии се насли ғуломон ва бойҳову ғуломдорони ҳамон давра боз дар маҷрои нақл як нерӯеро дар назар дорад, ки он қудратманд мебошад. Ин нерӯ ва ин қувваи бузург ба эътирофи аксари муҳаққиқон халқ мебошад, ки вай созанда ва танзимкунандаи таърих ва равандҳои он аст. Дар чеҳранигории ҳунарии Айнӣ на танҳо симои ботинии қаҳрамон бозтоб мешавад, балки моҳияти андешаи эҷодии ӯ, мақсаду ғояи асар ва ҳақиқати воқеию таърихии рӯзгори қаҳрамон таҷассум меёбад.

Масъалаи омӯзиши марҳилаҳои асосии ташаккули ҳунари чеҳранигорӣ, ҷанбаҳои ҳунарӣ ва адабии осори С. Айнӣ аз мавзӯъҳои муҳиму бунёдии адабиётшиносии муосир мебошад ва таҳқиқу баррасии муфассалу фарогири ин масъала, аз ҷумла дар асарҳои алоҳидаи устод С.Айнӣ имкон додааст, ки соҳибрисола ба коргоҳи эҷодии адиб ворид гашта, хусусияти вежаи сабкию ҳунарии ӯро ошкор созад.

Дар фасли дуввум " **Шахсият ва воқеият: таносуби ҳақиқати воқеӣ ва ҳақиқати бадеӣ дар ҳунари чеҳранигории устод С.Айнӣ"** таҳқиқи ҷанбаҳои ҳунарии осори адабӣ таносуби ҳақиқати воқеӣ ва ҳақиқати бадеӣ таҳлил шуда, аз маводи зиндагӣ, ҳодисаю воқеаҳо ва шахсиятҳои дорои арзиши адабӣ кор гирифтани нависандаро равшан гардидааст.

Диссертант Бобораҷабова Г. муайян намудааст, ки дар осори С. Айнӣ таҳқиқи бадеии воқеияти зиндагӣ бо таҳқиқи илмии он баробар ҷараён ёфта, ба таърих ва замони муосир дар пайванди ҳам менигарад, ки омили асосии таърихияти устувори асарҳои адабию бадеии ӯ гардидаанд. Дар таносуби ҳақиқати воқеию ҳақиқати бадеӣ дар аксар асарҳои бадеии С.Айнӣ чунин муносибати ҳақиқатнигоронаро мушоҳида намуда, дар повести «Ҷаллодони Бухоро" ва очерки таърихии «Таърихи амирони манғитияи Бухоро» ба таври муфассал шарҳу тафсир намудааст. Устод С. Айнӣ дар чеҳранигории публисистӣ ҳам маҳорати бузург доштани худро дар осори насриаш махсусан чаҳор қисми «Ёддоштҳо» нишон медиҳад.

Дар боби **дуюм " Бозтоби шахсияти таърихӣ ва симои рӯшанфикрон дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ"** консепсияи бадеии насри муосир дар мисоли таҷассуми симои равшанфикрон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар фасли аввали боби мазкур "Таҷассуми снмои равшанфикрон дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ" муаллиф созмондеҳи консепсияи шахсияти таърихию ҳунарӣ ва чеҳранигории адабӣ дар адабиёти тоҷикии садаи XX мебошад. «Ёддоштҳо» дар адабиёти шӯравии тоҷик нахустин асаре шинохта шудааст, ки воқеаҳои муҳимтарини муборизаи синфӣ ва ҷиҳатҳои гуногуни ҳаёти маънавии нимаи дуюми асри XIX-ро таҷассум намуда, шуури иҷтимоии халқ ва моҳияти замонро равшан ифода намудааст.

Тасвири симои рӯшанфикрон ва зиёиёни пешқадам дар «Ёддоштҳо» - и С. Айнӣ ба сифати падидаи тозаи ҳунарӣ дар насри муосири тоҷик шинохта шуда, ифодагари сунат ва анъанаҳои адабӣ, рӯҳия ва воқеияти замон мебошад. Бозтоби шахсият ва чеҳраҳои ҳунарии зиёиён ва рушанфикрон аз мавзӯъҳои муҳими «Ёддоштҳо» буда, муаллиф муносибати ин табақаи бунёдкори ҷомеаро ба амиру амалдорон ва рӯҳониёни расмӣ бештар нишон дода, муносибати онҳоро равшан тасвир намудааст. Ҷеҳраҳои дурахшон ва симои таъсиргузори зиёиёни пешқадам дар охири асри XIX ҳамчун қувваи бунёдкор ва фаъоли иҷтимоӣ табдил ёфта , ба падидаҳои бедории фикрии ҷомеаи ғафлатмондаи аморати Бухоро мусоидат намуд. Таҳқиқу баррасии масоили чеҳранигорӣ ва шахсияти равшанфикрон ва зиёиён дар “Ёддоштҳо” собит месозад, ки дар ҳақиқат, мактаби адабии устод С. Айнӣ дар насри муосири тоҷикӣ сабақи ибратомӯз буда, муҳимтарин падида ва мушкилоти осори ӯро муайян намудааст.

Дар “Ёддоштҳо” симои Аҳмади Дониш, Шамсуддин Шоҳин, Шарифҷон - махдум , Садри Сарир, Ҳоҷӣ Абдулазиз, Муҳаммад Сиддиқи Ҳайрат, Мирзо Ҳаити Саҳбо, Ҳомидбек, Абдулмаҷиди Зӯфунун, Яҳёхоҷа, Қорӣ Абдулкарими Офарин, Мулло Амон, Мулло Туроб ва Ҳоҷӣ Махдум ва дигарон дар заминаи воқеияти таърихӣ ва коргоҳи эҷодии нависанда шинохта шуда, чеҳраи адабии онҳо дар алоқамандӣ бо хислату характер ва фаъолияти иҷтимоӣ равшан зоҳир гаштааст.

Дар фасли дуюм “ **Симои муаллиф ва нигориши рӯҳи замон дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ»** бозтоби чеҳраи муаллиф, ки қаҳрамони асосии асар аст, мавқеи шоиста дошта, ташаккул ёфтани характери вай яке аз масъалаҳои муҳими асар маҳсуб меёбад. Симои ҳунарии Садриддин ҳанӯз қабл аз инқилоб ҳамчун шахсияти донишманду адиби нуктасанҷ шинохта шуда, тафаккури адабию эстетикиаш дар муҳити фарҳанги суннатӣ ва шеъру адаби пурғановати ниёгон бунёд ва ташаккул ёфт ва дар қатори фозилони давр ва зиёиёни пешқадам қарор гирифта буд. Муаллиф диққати асосиро ба тасвири ҳаёти халқ ва муҳимтарин ҳодисоту руйдоди замон дода, муҳити хонавода, ҳаёти деҳоти Соктаре ва Маҳаллаи Боло хотироту ёди аҷдод, саргузашти пурфоҷеаву ноором ва талхи худ, ҳаёти мадрасаҳои Бухоро, тарзи таълиму тадрис ва барномаҳои дарсӣ, ҳаёти табақаҳои гуногуни аҳолӣ, ҳаракат ва норозигиҳо ба муқобили ҷабру зулм, беадолатӣ, фасод, ваҳшонияти ҳокимони аморати Бухоро ва муҳити иҷтимоиро тасвир менамояд.

Дар “Ёддоштҳо” хусусияти ташаккули тадриҷии хислатҳои Садриддин масъалаҳои муҳим буда, омилҳои ташаккулдиҳандаи характери ӯ дар муносибат ба ашхоси гуногун ва ҳодисаҳои зиндагӣ ошкор гардида,

барои бедории тафаккур ва шуури ӯ мусоидат намудааст. Дар «Ёддоштҳо» симои халқ дар маркази диққат буда, чеҳраҳои падару модар, бародарон ва пайвандони Садриддин, ҳунармандон, косибон, мударрисон, толибилмон, равшанфикрон ва ғайра дар маҷмӯъ чеҳраи мардуми Бухорои охири асри XIX ва оғози асри XX-ро таҷассум ва ифода мекунад. Ин чеҳраҳо на танҳо аз нигоҳи хислатҳои инсонӣ аз ҳам фарқ доранд, балки касбу кор, пеша ва доираи манфиатҳои онҳо ҳам аз ҳамдигар фарқ доранд. Муносибат бо Шарифҷон -махдум ва суҳбату баҳсҳои Яҳёхоҷа, Зӯфунун, Гулшани Ҳомид, Мирзо Азими Сомӣ, Ҳомидхоҷаи Меҳрӣ, Иброҳими Субҳӣ, Муҳаммадсиддиқи Ҳайрат ва дигарон доираи бинишу дониши ӯро рӯз то рӯз васеъ карда , бо муҳити илму адабиёти замон ва шеъру шоирони пешқадам дохил намуд, бари инкишофи шуури иҷтимоӣ ва худшиносии ӯ заминаи қавӣ гузоштааст. Дар ин замина омилҳои ташаккули шахсият ва бозтоби симои адиб дар заминаи маҳорату ҳунар ва истеъдоди асили адабии ӯ ташаккул ва инкишоф ёфта, барои минбаъд ба дараҷаи шахсияти наҷиб, чеҳраи мондагори таърих, адиби тавоно ва бунёдгузори насри модернистии тоҷикӣ шинохтан мусоидат намудааст.

Дар боби сеюм **"Таҳқиқи осори адабӣ, шинохти шахсият ва бозтоби симои Аҳмади Дониш дар «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ"** осори адабӣ ва чеҳраи Аҳмади Дониш баррасӣ шудааст. Дар фасли аввал **"Таҳқиқи осори адабӣ ва шинохти шахсияти Аҳмади Дониш"** як қатор корҳои илмию бадеии муҳаққиқон ва адибон таҳлил гардида, рисолати иҷтимоӣ, шахсият ва симои Аҳмади Дониш муайян шудааст. Аҳмади Дониш аз симоҳои намоёнтарини илму фарҳанги қарни XIX дар аморати Бухоро маҳсуб ёфта, мавзӯи меҳварии афкори ӯ ислоҳоти иҷтимоии ҷомеа буд. Таҳқиқи илмию бозтоби бадеии он пас аз солҳои панҷоҳум ба миён омада, андешаҳои иҷтимоию сиёсӣ, фалсафӣ, маорифпарварӣ, адабию эстетикӣ, динию мазҳабӣ, ки дар осори гаронмояи Аҳмади Дониш баён шудаанд, то ин давр дар шакли муқоисавию татбиқӣ ва таҳлилии бунёдӣ омӯхта нашуда буд. Аввалин муҳаққиқе, ки муҳити таърихию илмӣ, адабӣ ва фарҳангии замони Аҳмади Донишро дақиқ дарк намуд, устод Садриддин Айнӣ буд. Муҳимияти мероси гаронмояи аллома Аҳмади Донишро устод Садриддин Айнӣ дар «Намунаи адабиёти тоҷик», «Таърихи амирони манғитияи Бухоро», «Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро» ва махсусан, дар «Ёддоштҳо» жарфназарона ба миён гузошт. Минбаъд дар омӯзиши афкори таърихию фалсафӣ, иҷтимоӣ ва бадеии Аҳмади Дониш адибон ва муҳаққиқони тоҷик С. Улуғзода, А. Мирзоев Х. Мирзозода, А. Баҳоваддинов, З. Раҷабов, Р. Ҳодизода , Ғ. Ашӯров, М. Диноршоев ва дигарон саҳми арзанда гузоштаанд. Махсусан, Саҳми А. Мирзоев дар таҳқиқи рӯзгору осори нависанда ва мутафаккири

барҷастаи ин давра Аҳмади Дониш хеле калон аст. Муҳаққиқ бо мақолаҳои пурарзиши таҳқиқотиаш паҳлӯҳои асосии эҷодиёти нависандаи бузургро равшан намуда, мақоми баланди ӯро дар ҳаёти иҷтимоӣ ва адабиёти маорифпарварӣ муайян намуд. Ҳамчунин, дар донишшиносӣ адабиётшинос ва нависанда Расул Ҳодизода, дар таҳқиқи рӯзгору осори бадеии нависанда ва мутафаккири барҷаста- Аҳмади Дониш саҳми намоён гузоштааст.

Дар фасли дуввуми боби мазкур **“ Шахсияти эҷодӣ ва чеҳраи ҳунарии Аҳмади Дониш дар «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ”** арзёбӣ шудааст. Таҳқиқи бадеии чеҳраи Аҳмади Дониш пас аз эҷоди "Таърихи инқилоби Бухоро"-и С. Айнӣ оғоз ёфт ва нахустин қадамест дар офаридани симои мутафаккир, адиб, мунаҷҷим, хаттот, алломаи даврон Аҳмад Махдуми Дониш. Дар нигориши устод Айнӣ симои Аҳмади Дониш ҳамчун муҷассамаи аклу хирад ва раҳнамои ҳаёт тасвир шудааст. Мустақилфикрӣ, мушоҳидакорӣ, муносибати танқидӣ ва лаёқати инсоншиносӣ ва соҳибандешагии Айнӣ дар ҳолатҳои бо Аҳмади Дониш ба вохӯрдани ва аз осори ӯ баҳра бардоштанаш равшан зоҳир мегардад.

Дар адабиёти муосири тоҷик тавассути бозтоби фардияти шахсони бузурги эҷодкори таърихӣ, бо эҷод шудани «Ёддоштҳо» дар донишшиносӣ қадами устувор гузошта, тамоюлоти тозаи адабӣ ба вуҷуд омад ва шинохти шахсияту офариниши симои одамони наҷиб, адибону ҳунармандон ва зиёиёну рӯшанфикрон мавқеи хоса пайдо намуд. Афкори адабии Аҳмади Дониш ҷиҳатҳои асосии рӯҳияи замон ва инкишофи таърихии онро дар бар гирифта, «Наводир-ул-вақоеъ»-и ӯ барои равшанфикрон ва аҳли илм таассуроти бузург гузоштааст.

Дар маҷмӯъ диссертатсияи Бобораҷабова Гулноза дар мавзӯи «Консепсияи шахсият ва ҳунари чеҳранигорӣ дар осори Садриддин Айнӣ» масъалаҳои фардияти эҷодӣ, сабки нигориш, маҳорати ҳунарӣ, образофаринӣ, сабк ва равиши эҷодро арзёбӣ намудааст.

Рисолаи Бобораҷабова Гулноза дар мавзӯи «Консепсияи шахсият ва ҳунари чеҳранигорӣ дар осори Садриддин Айнӣ» тадқиқоти комилу анҷомёфта мебошад ва ба ҳимоя тавсия дода мешавад.

Роҳбари идмӣ
профессори назария ва таърихи адабиёти Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, доктори илмҳои филология, профессор ______ Муллоев .А.

Имзои. А.Муллоевро тасдиқ мекунам:
Сардори шуъбаи кадрҳои
Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ Назаров Д..

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМӮЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ
РАЁСАТИ КАДРҲО ВА КОРҲОИ МАХСУС